

УДК 329-044.372(477):316.3

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2023.49.40>

КРИЗА ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ УКРАЇНИ ЯК РЕЗУЛЬТАТ І ЧИННИК СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ

Анатолій Романюк

Львівський національний університет імені Івана Франка,

кафедра політології

вул. Університетська, 1, 79000, м. Львів, Україна

Розглянуто зміст поняття криза політичних партій. Визначено групу індикаторів які є системоутворюючими для політичної партії: організаційний компонент у формі членства, вертикальної та горизонтальної структури; наявність програми із окресленням партійного проекту політичного розвитку; відображення групових інтересів і тісний зв'язок із певною або декількома групами та участь у виборах. Проаналізовано статистику участі політичних партій у виборах і на цій основі зроблено висновок про наявність тенденції скорочення частки партій що беруть участь у виборах. Розглянуто параметри організаційної структури українських політичних партій. Констатовано, що відповідно до вимог національного законодавства всі офіційно зареєстровані партії декларують не менше 14 обласних організацій та національний і обласний рівні. Доведено наявність слабкої членської бази навіть у діючих політичних партіях та її скорочення особливо в умовах повномасштабної російсько-української війни. Зафіксовано присутність феномену «партія без членів». Аналіз партійних програм засвідчив відсутність ідеологічних партій, значну ідеологічну мозаїку та тенденцію до посилення і домінування популізму. Зв'язок конкретних партій і суспільних груп вивчено з допомогою індексу волатильності. Його результати свідчать про зростання показників індексу особливо під час двох останніх парламентських виборів. Це стало підставою висновку про відсутність стійкого протягом декількох виборчих циклів зв'язку партій та груп виборців. Зазначено також що існує високий рівень недовіри громадян України до інституту політичної партії. Все в сукупності стало підставою висновку про наявність кризи власне інституту політичної партії в Україні. Важливість політичних партій для функціонування представницької демократії зумовлює потребу у підготовці і проведенні якісних змін у партійній господарці країни.

Ключові слова: політична партія, політичний процес, партійна система, демократія, політичний розвиток, криза.

Поняття «криза політичних партій» впродовж кількох минулих десятиліть і чинно доволі активно використовується у політичній науці задля характеристики стану розвитку політичних партій і партійних систем – як загалом, так і на прикладі окремих країн і навіть наднаціональних процесів й організацій тощо. Відповідно, треба відзначити, що виокремлена оцінка і характеристика (як і загалом феномен «кризи політичних партій») властива як попереднім [11; 12; 14; 16; 23], так і сучасним [9; 10; 15; 17; 24; ;25; 27; 28] дослідженням вчених-політологів передусім з демократичних країн. Так, у попередніх розвідках П. Ігнаці, зокрема, констатував, що у випадку апелювання до поняття «кризи партій» мова у політичній науці традиційно йшла про кризу домінуючого типу політичної партії, а не про кризу партії як інституту, і аргументував це розглядом численних проблем, властивих традиційним політичним партіям, а тому власне й відповідно як розвиток вчений представив формування значної кількості нових політичних партій [14]. Своєю чергою, Р. Катц

і П. Майер дійшли подібних висновків, констатуючи кризу моделі «масової партії» у поданні М. Дюверже і обґрунтовуючи висновок, що політична партія як інститут здатна «приспосовуватись» до нових умов і викликів. Відповідно, саме ці вчені припустили утворення нової моделі партій – так званої «картельної партії» [16]. На протигагу, більш сучасні дослідження з цієї проблематики роблять наголос передусім на інституційному форматі «кризи політичних партій» [10]. Зокрема, ціла низка вчених вбачають у зменшенні кількості членів політичних партій чи не головний вияв такої «кризи» [13; 19; 23].

На цьому тлі надзвичайно цікавою є ситуація в тих країнах, у яких історія функціонування партій і розвитку партійних систем є відносно нетривалою, адже в різноманітних ідеях представників попередніх і сучасних досліджень, в тім числі тих, про які було згадано вище, йдеться головню про представницькі демократії Західної Європи і значно меншою мірою Центрально-Східної Європи. Ось чому окремішньої та пристальної уваги внаслідок цілої низки причин потребує з цього приводу Україна, адже в її політичній науці також віднедавна почали з'являтися публікації, у яких аналізується стан «кризи» у розвитку національних політичних партій [21; 22]. Не нівелювала і мінімізувала значення цих процесів навіть повномасштабна війна росії проти України, розпочата 24 лютого 2022 р., яка, з одного боку, ніби призвела щодо «заморожування» більшості складових національного суспільно-політичного процесу, однак, з іншого боку, не заблокувала чи не повною мірою заблокувала функціонування політичних акторів, перш за все політичних партій. Відповідно, все це актуалізує потребу і створює можливість уважно проаналізувати наявний стан партій України, в тому числі на предмет коректності оцінки їхньої «кризи» чи ознак кризовості тощо.

Саме формулювання «криза політичних партій» термінологічно передбачає поєднання двох складових – поняття «кризи» і феномена політичної партії. Тут уваги заслуговує той факт, що ці два поняття самостійно є ніби очевидними. Так, поняття «криза» у політичній науці є достатньо опрацьованим і не викликає доволі багато суперечок. Адже попри наявність відносно широкого спектра дефініцій, в головному вони традиційно солідарні. В якості ж робочого ми беремо визначення з української «Політичної енциклопедії» (це релевантно дослідженню феномена «кризи партій» саме в Україні), в якій під політичною кризою розуміють «етап у розвитку політичного об'єкта, який характеризується порушенням рівноваги однієї чи кількох базових підсистем у процесі їхнього функціонування, внаслідок чого змінюється сутність об'єкта, порушується регулярність політичної взаємодії» [3, с. 373]. Означена дефініція звертає увагу на те, що криза є лише певним етапом, який може призвести як до поглиблення змін та погіршення ситуації, так і до подолання негативних чинників і відновлення рівноваги, сутності об'єкта та регулярності політичної взаємодії. Відтак визначальними у цьому випадку треба вважати збій або проблеми в функціонуванні частини елементів цілого. Водночас ми можемо припустити, що криза може й надалі тривати зберігаючи свої ознаки, дозволяючи об'єкту певною мірою зберігати свою сутність та переважно виконувати властиві для нього функції.

Щодо поняття же «політична партія» так само існує плюралізм визначень. Задля максимальної об'єктивності та українського контексту ми спираємося на відносно універсальне трактування в рамках закону «Про політичні партії в Україні», згідно з яким «політична партія – це зареєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян – прихильників певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, – що має своєю метою сприяння формуванню і вираженню політичної волі громадян, бере участь у виборах та інших політичних заходах» [2]. Важливо, що означене нормативне трактування політичної партії передбачає низку її індикаторів, з-поміж яких: об'єднання громадян,

прихильність певної загальнонаціональної програми суспільного розвитку, формування та вираження політичної волі громадян, участь у виборах та політичних заходах. Водночас ще один параметр, зазначений у законі, – «zareєстроване згідно з законом добровільне об'єднання громадян» – ми вважаємо, не може трактуватись індикатором партії, а натомість його потрібно розглядати в якості умови, коли група громадян, після проходження визначеної законом процедури, набуває юридичного статусу партії.

У випадку нашого дослідження й українського контексту ми можемо говорити про політичну партію як про різновид інституту, а також про конкретну партію або групу партій. Саме залежно від цього ми можемо використовувати різні сенси і вияви феномена «кризи політичних партій» в Україні, які неодмінно потребують уваги й розкриття. Так, у випадку звернення уваги на конкретні вияви і приклади політичних партій в Україні, ми будемо натрапляти на значну кількість прикладів різних кризових станів функціонування конкретних політичних партій. Річ у тому, що в цілому кожна політична партія (не тільки в Україні) після своєї офіційної реєстрації «запрограмована» на період становлення, розвитку, найвищої або ж найуспішнішої «точки» (з цього приводу завжди вартує уточнювати зміст подібної оцінки) та занепаду/згасання. І це цілком логічно та емпірично перевірено, адже в політичному житті України ми можемо спостерігати приклади багатьох партій, які в різний час досягали помітних чи навіть грандіозних результатів на виборах, але вже через певний час зникали з політичної арени. Як приклади можна сміливо виділити такі політичні партії, як «Наша Україна» В. Ющенко¹, «Фронт змін» А. Яценюка² тощо, у випадку яких «криза» партії після максимального партійного успіху призвела в кінцевому результаті до маргіналізації політсили і її зникнення з арени політичної конкуренції.

Разом із цим, криза конкретної партії або навіть групи/декількох партій не завжди може засвідчувати про кризу політичної партії як інституту. Натомість для окреслення сутності кризи інституту політичної партії ми повинні виділити релевантні індикатори, на підставі врахування і перевірки яких ми врешті зможемо оцінити їхню (цих індикаторів) повну чи часткову наявність або відсутність, а тому й наявність і рівень «кризи політичної партії» як інституту. Визначення валідних індикаторів найкраще зробити шляхом окреслення і врахування базових параметрів політичної партії та її головних функцій як інституту. Відповідно, до головних та системоутворюючих показників політичної партії як інституту варто віднести:

1) по-перше, організаційну структуру і складову, яка передбачає наявність членів партії, що отримують свій статус внаслідок відповідності нормативним та внутрішньопартійним/статутним вимогам, а також горизонтальній і вертикальній організаційній структурі партії. При цьому, горизонтальна структура передбачає, принаймні відповідно до законодавства України, наявність не менше 14 обласних організацій партії. Своєю чергою, вертикальна структура вибудовується згідно з вимогами партійного статуту і включає в себе національний, регіональний (або обласний) та місцеві рівні;

¹ Політична партія «Наша Україна» була створена 2005 р. Почесним її головою тоді було обрано Президента України В. Ющенка. Під час парламентських виборів 2006 р. партія згуртувала навколо себе низку ідеологічно/ціннісно близьких партій і отримала 13,95% голосів виборців. Під час дострокових парламентських виборів 2007 р. партія пройшла до українського парламенту в рамках чергового політичного блоку. Однак вже у 2012 р. на наступних парламентських виборах ця партія не змогла подолати виборчий бар'єр, набравши лише 1,11% голосів виборців.

² Партія була створена 2007 р. під назвою «Народна трудова партія». Вже 2009 р. вона змінила назву на «Фронт Змін», а новим головою партії був обраний А. Яценюк. На парламентських виборах 2012 р. партія отримала 101 мандат (22,67% всіх депутатів). Однак після виборів рівень підтримки партії, згідно соціологічних опитувань, почав різко падати. Вже у 2013 р. члени партії на з'їзді прийняли рішення про самоліквідацію політсили.

2) по-друге, програмну складову партії, котра формалізується в офіційних документах партії – її програмі та статуті. Примітно, що програма партії може включати в себе параметри, які близькі до конкретної ідеології, або мати розмитий ідеологічний характер, зокрема внаслідок наявності маркерів, властивих кільком чи багатьом ідеологіям. Однак власне програма покликана визначати/відображати партійний погляд на напрями суспільно-політичного розвитку. Через просування в ході виборів така партійна візія отримує або не отримує схвалення/підтримку у вигляді голосів виборців;

3) по-третє, представлення політичною партією інтересів певної або кількох суспільних груп. Цікаво, що висловлення інтересів досить часто відбувається у формі партійної/виборчої програми політичної сили, але також воно включає в себе практичну діяльність партії у міжвиборчий період, в тому числі включно із публічними виступами, оцінками представників цієї партії тощо. Означений індикатор доречно розглядати у прив'язці до концепту соціополітичного поділу, сформульованого свого часу С. Рокканом та С. Ліпсетом [18]. Головним, на нашу думку, у цьому підході є констатація тривалого зв'язку партії і суспільної групи, адже члени і представники другої виступають виборцями першої. Тривалість такого взаємозв'язку у цьому контексті є не стільки формальною, скільки умовною оцінкою. Річ у тому, що голосування громадян за конкретну політичну партію під час одних виборів може мати багато різних трактувань, зокрема від вдалого артикулювання інтересів цієї суспільної групи до випадкового збігу обставин чи успішного маркетингу тощо. Але повторне голосування тих самих або більшості попередніх виборців за конкретну політичну партію вже засвідчує про наявність взаємозв'язку між цими виборцями (суспільно-політичною групою) і конкретною партією. Відповідно, повторне голосування доцільно трактувати як показник не лише наявного взаємозв'язку, але і як відображення політичною партією інтересів конкретної суспільної групи.

Окремого розгляду в цьому контексті потребує вимога участі партії у виборах. З одного боку, факт участі політичної партії у виборах інтегрує в собі висловлення суспільних інтересів та формування політичної волі. З іншого ж боку, участь у виборах означає те, що партія володіє вагомим інструментом представництва та захисту як групових інтересів, так і реалізації певної політичної програми суспільного розвитку. Відповідно, напрошується питання про те, чи може партія представляти суспільно-політичні інтереси, не беручи участі у виборах? Теоретично, так: це можливо через інститути прямої демократії та інструменти позапарламентської (або поза представницьким органом обласного, міського, районного рівня і навіть рівня територіальних громад) активності. Однак сам факт формування в другій половині XIX ст. сучасної моделі (масової) політичної партії був пов'язаний не просто з поширенням виборчого права, а значно більшою мірою із процесом формування явища представницької демократії. Саме тому інститут політичної партії згодом став визначальним елементом конструкції ліберальної демократії, оскільки через вибори партії шляхом обрання представників від народу почали формувати не лише парламент і надалі уряд, але й забезпечувати функціонування та реалізацію політичного процесу в цілому. І така логіка спрацьовує й досі. Ось чому з цього погляду неучасть партії у виборах означає функціональну непридатність конкретної організації, а також її невідповідність інституційному призначенню.

Повертаючись до кейсу України, вартує зазначити, що становлення сучасної партійної системи в цій країні розпочалося ще у 1988 р., коли існував СРСР, в тому числі внаслідок процесів лібералізації та «гласності» в умовах перебудови. Зокрема, найпершою була проголошена/створена політична партія «Український християнсько-демократичний фронт» [1, с. 15]. Станом же на початок 2022 р. в Україні було зареєстровано близько

370 політичних партій³. Відповідно, для з'ясування і перевірки індикатора участі партій у виборах ми повинні розглянути дані щодо кожного року, коли відбувались парламентські вибори (згідно вимог закону «Про політичні партії в Україні» офіційна реєстрація передбачена винятково для партій національного рівня⁴) – принаймні якщо йдеться про оцінку вказаного індикатора саме на національному (а не на будь-якому субнаціональному) рівні (детально див. табл. 1).

Таблиця 1

Рівень підтримки політичних партій на українських парламентських виборах, у загальнодержавному виборчому окрузі (1998–2019 рр.)

Тип і дата виборів	Кількість зареєстрованих Партій [4]	Кількість партій, що взяли участь у виборах [7]	Кількість партій, обраних до парламенту
Чергові. 29.03.1998 ¹	37	30 (81,1%)	8
Чергові. 31.03.2002	77	33 (42,8%)	6
Чергові. 26.03.2006	117	45 (38,4%)	5
Позачергові 30.09.2007	126	20 (15,8%)	5
Чергові. 28.10.2012	181	21 (11,6%)	5
Позачергові 26.10.2014	206	29 (14,1%)	6
Позачергові 21.07.2019	349	24 (6,9%)	5

Як засвідчують дані табл. 1, при постійному зростанні кількості офіційно зареєстрованих національних партій в Україні, кількість тих партій, котрі брали участь у виборчому процесі при обранні українського парламенту, залишається відносно незмінною впродовж останніх чотирьох парламентських виборів і навіть скоротилась порівняно з періодом 1998–2007 рр. Однак частка партій, які брали участь у парламентських виборах, щодо загальної кількості зареєстрованих партій постійно скорочується і на останніх виборах 2019 р. склала всього 6,9%. Таким чином абсолютна більша частина зареєстрованих на національному рівні партій в Україні не бере участі в парламентських виборах.

Оцінка формату й індикатора організаційної структури політичних партій в Україні теж має свої особливості. По-перше, ст. 10 закону «Про політичні партії в Україні» вимагає, що для офіційної реєстрації Міністерством юстиції політична партія повинна мати підтримку у двох третинах областей України. А ст. 11 закону вимагає, що «політична партія протягом шести місяців з дня реєстрації забезпечує утворення та реєстрацію ... своїх обласних організацій у більшості областей України, містах Києві, Севастополі та в Автономній Республіці Крим» [2]. Згідно з вимогами закону очевидно, що кожна політична партія під час реєстрації подає до Мінюсту України дані про керівні партійні органи та про наявність не менше 14 обласних партійних організацій. Як наслідок, з формальної точки зору кожна зареєстрована політична партія в Україні має свою горизонтальну та вертикальну внутрішню організаційну структуру.

По-друге, закон також вимагає, що «політична партія створюється групою громадян України у складі не менш як 100 осіб» [2]. Відповідно, всі політичні партії в інформації про себе намагаються декларувати наявність членської бази і багато партій говорять про позитивну динаміку приросту кількості членів своїх партій. Однак проведені нами заміри стану членської бази в політичних партіях України у 2020 р. аргументовано дозволяють

³ Станом на 21 грудня 2021 р. в реєстрі партій Міністерства юстиції України було зафіксовано 370 партій [4].

⁴ Згідно зі статтею 3 Закону України «Про політичні партії», політичні партії в Україні «створюються та діють тільки із всеукраїнським статусом» [2].

констатувати, що політичним партіям України все-ж характерна невелика кількість членів (середній показник на початку другої декади XXI ст. склав лише 1,7–2,0%). Разом із цим, низькі кількісні показники членства притаманні партіям упродовж всього періоду від моменту формування національної партійної системи України. Виявлено, що мала кількість членів партій зумовлена слабкістю самих партійних організаційних структур, домінуючим лідерським форматом партій, а також їхнім тісним зв'язком зі «спонсорами» та, відповідно, низьким рівнем довіри до інституту політичних партій. Встановлено і те, що потреба партійних організацій виконувати функції, пов'язані з виборами та функціонуванням представницьких інститутів різного рівня, зумовлює залучення до роботи більшості партій найманих працівників і включення до партійних списків безпартійних кандидатів, а тому долучення їх до публічного представлення партій та загалом процесу партійного функціонування [21]. Крім того, аналіз роботи партійних організацій на обласному рівні напередодні та після (національних і місцевих) виборів 2019–2020 рр. засвідчив, що низка нових політичних партій/проектів («Слуга народу», «Голос», «Варта», «За майбутнє» й інші) мають символічну кількість членів, яка цілком сумірна з наявною партійною бюрократією, що досить часто також є найманими працівниками і не є формальними членами партій. Тому прослідковується тенденція, коли діючі партії не прагнуть працювати над залученням нових членів і взагалі не розбудовують своїх партійних організацій та партійної структури.

Оцінити означені тенденції сьогодні – в умовах повномасштабної війни – складно. Однак ознайомлення зі станом справ в обласних партійних організаціях у 2023 р. засвідчує, що в абсолютній більшості кейсів простежується тенденція скорочення членів партії. Для прикладу, партія «Народний Рух України» вважає, що в межах країни загальна кількість членів в ході війни скоротилась щонайменше на одну третину. Вказана тенденція зумовлена впливом наступних чинників: війна призвела до окупації частини території України і значних переміщень населення як у межах країни, так і за її межі; вступу до лав ЗСУ значної частини населення України, відповідно, призивів до втрати зв'язку частини членів партій з партійними осередками; фактичного замороження діяльності партійних організацій, причому як на національному, так і на інших рівнях політики (виняток становлять депутати від партій у представницьких інститутах різного рівня урядування); переоцінка громадянами попереднього досвіду розвитку країни, в тому числі у політичній сфері, критичне сприйняття ними результатів довоєнного розвитку і стану справ в Україні у всіх сферах поточно. Сумарно це веде до скепсису щодо традиційних форм політичної діяльності перед війною та в ході війни, а також до основних політичних акторів в державі. Як наслідок, ще перед війною для більшості партій в Україні характерною ознакою стала мала кількість членів партій і формування та функціонування партій з мінімальною кількістю членів, сумірною партійним функціонерам. В окремих випадках ми навіть стали свідками феномена партій без членів. Своєю чергою, початок повномасштабної війни та її хід детермінували процес подальшого скорочення кількості членів політичних партій України.

Оцінка індикатора програм чи програмної складової політичних партій в Україні упродовж їхнього функціонування дала підставу багатьом дослідникам говорити про ідеологічну слабкість та розмитість партій [5]. Окрім того, аналіз програм та частково практики парламентських партій Верховної Ради України VIII та IX скликань дозволив констатувати, що провідні політичні актори (а це власне парламентські партії) переважно є популістськими. Причому форма подання/представлення популізму має яскраво виражений соціальний характер. Головними індикаторами популізму в Україні виступають: дихотомічна оцінка існуючого стану суспільства, в основі якої лежить протиставлення народу владі, олігархам та бізнесменам, які співпрацюють з владою; звернення до

емоцій, а не раціональних суджень; антикорупційна риторика і непідкріплені реальним станом економіки країни обіцянки відновлення соціальної рівності чи покращення рівня життя простих людей шляхом політичних рішень, які межують або близькі до маніпуляції і можуть слугувати виявом політичної демагогії. Відповідно, досвід України підтверджує, що нема єдиного або поширеного відповідно до встановленого взірця дизайну популізму. Також можемо констатувати, що в Україні популізм виконує переважно інструментальну функцію боротьби за завоювання й утримання влади, зокрема шляхом прагнення політичних акторів не стільки задовольнити виборців програмно й ідеологічно, скільки просто сподобатись їм [6]. Таким чином формальна наявність програм українських політичних партій зовсім не дозволяє говорити про їхній плюралізм і варіативність з погляду ідеологічних оцінок та проєктів майбутнього суспільно-політичного розвитку. На противагу, в якості універсальної поступово сформувалась тенденція до поширення популізму серед парламентських і взагалі майже всіх діючих політичних партій в Україні.

Необхідним індикатором політичної партії ми також виокремлюємо зв'язок партії з суспільною групою, котра в якості компенсації за представлення своїх інтересів переважно підтримує партію упродовж кількох виборчих циклів. Власне означена оцінка була підставою концептуалізації відомого в політичній науці феномена «замороження партійної системи» в країнах Західної Європи. З метою з'ясування та підтвердження чи спростування такого зв'язку звертаємось до індексу електоральної волатильності (мінливості) в контексті результатів парламентських виборів в Україні [20] (детально див. табл. 2).

Таблиця 2

Зміна рівня індекса електоральної волатильності на парламентських виборах в Україні (1998–2019 рр.)⁵

Роки виборів	Загальна/сумарна електоральна волатильність (V)	Внутрішня системна електоральна волатильність (B.V)	Позасистемна електоральна волатильність (A.V)	
	Показник індексу, %	Показник індексу, %	Показник індексу, %	Частка у % до загальної електоральної волатильності
1998/2002	69,21	6,63	62,58	90,40
2002/2006	56,01	26,99	29,02	51,81
2006/2007	53,86	19,43	34,43	63,92
2007/2012	37,02	14,69	22,33	60,32
2012/2014	84,13	20,87	63,26	75,19
2014/2019	86,04	12,58	73,46	85,37
Середній показник	64,37	16,86	47,51	71,17

Дані таблиці 2 засвідчують значний середній показник волатильності (64,37%) стосовно всіх парламентських виборів й одночасно вказують на суттєве зростання рівня волатильності під час останніх двох парламентських виборів (84,13 і 86,04%, відповідно). Такий рівень індексу/показника демонструє відсутність стійкого зв'язку між громадянами, які проголосували за ту чи іншу партію під час попередніх виборів вже на наступних виборах. Адже у випадку останніх двох парламентських виборів лише 15,8 та 13,9% виборців в середньому «зберегли вірність» своєму попередньому партійному «агенту». Отримані результати

⁵ Результати обраховані автором на підставі даних Центральної виборчої комісії [7] Для таблиці також використано [20].

можуть мати широку гаму трактувань, адже вони досить вагомі, в тому числі засвідчують про низький рівень політичної відповідальності партій, які орієнтуються винятково на одні, актуальні в той чи інший момент, вибори. Відповідно, у цьому контексті потрібно наголосити на тому, що за таких показників важко говорити що політичні партії України на рівні парламенту як такі, що артикулюють інтереси своїх виборців. Натомість партії, на нашу думку, переважно відображають ситуативні емоції виборців і маніпулюють їхніми очікуваннями.

Вже поза окресленими індикаторами ми також звертаємо увагу на рівень довіри або недовіри громадян до інституту політичних партій в цілому. Одне із останніх (станом на момент дослідження) загальнонаціональних опитувань, яке було проведене соціологічною службою Центру Разумкова, засвідчує, що тільки 17,0% опитаних респондентів різною мірою довіряли політичним партіям, а натомість 68,2% опитаних не довіряли і ще 14,9% респондентів так і не могли визначитись [8]. Треба визнати, що високий рівень недовіри до політичних партій властивий нашим громадянам вже доволі тривалий час. У цьому випадку варто наголосити й те, що результати соціологічних опитувань демонструють динаміку оцінок і ставлень громадян як до політиків, так і до політичних інститутів. Однак відносно ставлення до політичних партій останнім часом не прослідковується дуже помітних коливань.

Узагальнюючи проведений аналіз, можемо підсумувати, що: лише незначна кількість політичних партій в Україні бере участь у виборах й означена частка щодо загалу зареєстрованих партій постійно скорочується; в організаційному зрізі зареєстровані в Україні партії мають горизонтальний і вертикальний формат, однак кількість формальних членів партії є незначною та демонструє тенденцію до подальшого скорочення і це при тому, що частина новостворених партій взагалі має конструкції «без членства»; у програмному сенсі українські політичні партії важко позиціонувати на предмет ідеологічної приналежності, оскільки в більшості випадків партії характеризуються міксуванням різних ідеологій та демонструють тенденцію до посилення популізму в своїх програмних документах, оцінках та діях; українським партіям не притаманний тісний зв'язок із соціальними групами упродовж декількох парламентських каденцій, про що вказує високий показник індексу електоральної волатильності, через що складно говорити про висловлення партіями групових інтересів, адже вони скоріше відображають актуальні на певний момент виборів суспільні емоції й очікування; політичні партії України не зуміли «завоювати» суспільної довіри, що виявляється у дуже високому рівні недовіри загалом до інституту політичних партій.

Такі висновки, на нашу думку, дають підстави говорити про стан кризи інституту політичних партій в Україні. Одночасно ми маємо констатувати і те, що партії продовжують виконувати функцію забезпечення представництва інтересів шляхом організації виборів та участі у них. Відтак постає питання про те, наскільки доречно говорити про кризу, коли представницька демократія в Україні потребує політичних партій? По-перше, еволюція виборчого законодавства в Україні знайшла своє поточне завершення в чинному Виборчому кодексі, який фактично закріпив монопольне право за партіями висувати кандидатів на виборах всіх рівнів влади (за винятком територіальних громад із населенням, менше 10 000, де залишили мажоритарну виборчу систему). За цих умов жодна криза політичних партій не здатна позбавити існуючі в Україні партії їхньої ролі в організації і структурванні виборчого процесу. По-друге, слабкість або кризові параметри діючих політичних партій здатні відчутно впливати на широкий спектр параметрів політичного життя країни – політичну корупцію, якісний склад інститутів влади, рівень політичної відповідальності, рівень довіри громадян до влади та їхню участь в політичному житті тощо. Тобто, коли

ми говоримо про недоліки демократії в Україні і шляхи її модифікації/вдосконалення, то маємо чітко розуміти, що здійснити зміни буде неможливо без суттєвої трансформації інституту політичних партій. Таким чином констатація нами кризового стану політичних партій України у жодному випадку не означає сумнівів у доцільності інституту політичних партій як таких. Натомість визначення індикаторів кризи засвідчують про потребу поважних змін у системі політичних партій, без яких подальша демократична трансформація України буде неможливою.

Список використаної літератури

1. Держава, влада та громадянське суспільство у документах політичних партій України (кінець 1980-х – перша половина 2011 рр.). Київ: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. С. 15.
2. Закон України «Про політичні партії України» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2365-14#Text>
3. Криза політична // Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво. 2012. С. 373.
4. Реєстр політичних партій. Міністерство юстиції України URL: https://minjust.gov.ua/mstr_31094
5. Романюк А. Ідеологічні маркери програм та виборчих маніфестів парламентських партій України (за результатами парламентських виборів 2012 р.). Парламентські вибори 2012 року в Україні. Наукові дослідження. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. С. 94–106.
6. Романюк А. Популізм в Україні: адаптація класики чи новий різновид // Людина і суспільство: філософські, психологічні та політологічні виміри. В 3 кн. Кн. 3. Антропологічні, суспільно-політичні та інституційні виміри розвитку демократії в Україні : монографія / за ред. чл.-кор. НАН України, д-ра філос. наук, проф. В. П. Мельника ; [А. С. Романюк, Г. В. Шипунов, А. Ф. Колодій та ін.]. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. С. 364–386.
7. Центральна виборча комісія URL: <https://cvk.gov.ua>
8. Центр Разумкова: Оцінка громадянами ситуації в країні, довіра до соціальних інститутів, політиків, посадовців та громадських діячів, ставлення до окремих ініціатив органів влади (липень 2023 р.) URL: <https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/otsinka-gromadianamy-sytuatsii-v-kraini-dovira-do-sotsialnykh-institutiv-politykiv-posadovtsiv-ta-gromadskykh-diiachiv-stavlennia-do-okremykh-initsiatyv-organiv-vlady-lipen-2023r>
9. Bader Veit (2014) “Crisis of political parties and representative democracies: rethinking parties in associational, experimentalist governance.” *Critical Review of International Political Philosophy* 17 (3). P. 350–376.
10. Bader Veit, Marcel Maussen (2023). *Crisis of Political Parties and Representative Democracies. “Associative Democracy and the Crisis of Representative Democracies”*. Routledge.
11. Finer, S. E. (1984) ‘The Decline of Party?’, in Vernon Bogdanor (ed.) *Parties and Democracy in Britain and America*. P. 1-6. New York: Praeger.
12. Fisher, Stephen L. (1980) ‘The “Decline of Parties” Thesis and the Role of Minor Parties’, in Peter H. Merkl (ed.) *Western European Party Systems: Trends and Prospects*. New York: Free Press.
13. Fisher J., Fieldhouse E., Cutts D. Members are Not the Only Fruit: Volunteer Activity in British Political Parties at the 2010 General Election// *The British Journal of Politics and International Relations*. Vol. 16. Issue 1. 2014. P. 75–95.

14. Ignazi, Piero (1996) "The Crisis of Parties and the Rise of New Political Parties." *Party Politics*, 2 (4). P. 549–566.
15. Hazan, Reuven Y., and Rahat, Gideon (2010) *Democracy Within Parties. Candidate Selection Methods and their Political Consequences*. Oxford: Oxford University Press. 264 p.
16. Katz, Richard, and Mair, Peter (1995) "Changing models of party organization and party democracy: The emergence of the cartel party." *Party Politics* 1 (1). P. 5–28.
17. Krouwel, André (2012). *Party Transformations in European Democracies*. New York: State University of New York Press. 451 p.
18. Lipset, S. M. and Rokkan, Stein (1967) 'Cleavage Structures, Party Systems and Voter Alignments: an Introduction', in S. M. Lipset and Stein Rokkan (eds) *Party Systems and Voter Alignments*, pp. 1–64. New York: The Free Press.
19. Parker M., Cheney G., Fournier V. and Land C. The question of organization: A manifesto for alternatives// *Ephemera*. 2014. Vol. 14 (4). P. 623–638.
20. Romanyuk A., Lytvyn V. Electoral Performance of New Political Parties in Ukraine. The Context of Electoral Volatility at the Parliamentary Level (1998–2019) // *Czech Journal of Political Science / Politologicky Časopis*. 2021. № 3. P. 274–292.
21. Romanyuk A. Membership in Ukraine's parties: membership crisis of the party model? *Studium Europy Środkowej i Wschodniej*. – *Półrocznik*, 2021. № 17. P. 6–21.
22. Romanyuk A. Transformation of Ukrain's political parties on the eve of the war: what's next? *Studium Europy Środkowej i Wschodniej*. – *Półrocznik*, 2022. № 18. P. 6–15.
23. Selle, Per and Svåsand, Lars (1991) 'Membership in Party Organizations and the Problem of Decline of Parties', *Comparative Political Studies* 23. P. 459–477.
24. Patrick Liddiart (2018). *Are Political Parties in Trouble?* Wilson Center. P. 1-16.
25. Martin Smith (2014). *A Crisis of Political Parties*. "Institutional Crisis in 21-st Century Britain". Palgrave Macmillan. P. 101–124.
26. Van Biezen I., Mair P., Poguntke T. Going, going... gone? The decline of party membership in contemporary Europe// *European Journal of Political Research*. 2012. Vol. 51. Issue 1. P. 24–56.
27. Whiteley, Paul (2010). "Is the Party Over? The Decline of Party Activism and Membership across the Democratic World." *Party Politics* 17 (1). P. 1–24.
28. Wolkenstein, Fabio (2016) "A Deliberative Model of Intra-Party Democracy." *Journal of Political Philosophy*, 24 (3). P. 297–320.

THE CRISIS OF POLITICAL PARTIES OF UKRAINE AS A RESULT AND FACTOR OF SOCIO-POLITICAL DEVELOPMENT

Anatolii Romaniuk

*Ivan Franko National University of Lviv,
Department of Political Science
Universytetska str., 1, 79000, Lviv, Ukraine*

This paper analyses the concept of a crisis of political parties. It focuses on a group of system-forming indicators of a political party : an organizational component in the form of membership, vertical and horizontal structure; the existence of a program outlining the party's political development project; representing group interests and maintaining close connections with certain or several groups ; participation in election. The paper offers statistical analysis of the participation of political parties in the elections which suggests that there is a trend in decreasing numbers of parties participating in the elections. In the paper we examine the parameters of the organizational structure of Ukrainian political parties The article finds that in accordance with the requirements of national legislation, all officially registered parties claim to

have at least 14 regional organizations as well as are represented at national and regional levels. The findings prove the weakness of membership base even in active political parties and its reduction especially in the conditions of a full scale Russian-Ukrainian war and hint at the presence of the “party without members” phenomenon. The analysis of party programs proved the absence of ideological parties, a significant ideological divergence, a gradual democratic backsliding and rise of populist tendencies. In this article we try to synthesize the relationship between specific parties and social groups using the volatility index, which points to the growth of the indicators, especially during the two previous parliamentary elections. The aforementioned allows us to conclude that there is no stable connection between parties and groups of voters over several election cycles. The paper also notes that there is a high level of distrust of Ukrainian citizens towards the institution of political party. Considering all the above, we may state that there is a crisis in the institution of the political party itself) in Ukraine. The importance of political parties for the functioning of representative democracy determines the need for preparation and implementation of qualitative changes in the country’s party system.

Key words: political party, political process, party system, democracy, political development, crisis.